

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی

بررسی سیر تحول قصیده از دوران مشروطه تا انقلاب اسلامی

نگارش: مهناز کهن

استاد راهنما: دکتر محمود بشیری

استاد مشاور: دکتر معصومه موسایی

کتابخانه مرکزی
دانشگاه علامه طباطبائی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

۱۳۸۷ / ۳ / ۱۱

در رشته زبان و ادبیات فارسی

تیر ماه ۸۶

۱۵۱۳۳۵

اگر شایسته باشد

تقدیرم به

پاکترین فرشته گیتی، مادرم

استوارترین تکیه گاه هستی، پدرم

و

همسر مهر بان و خداکارم، که صبورانه در این مسیر همراه و مشوقم بوده و بدون یاری و لطفش بی شک این کار به سر انجام نمی رسید.

با تشکر و سپاس از

استاد ارجمند جناب آقای دکتر بشیری، که اجرا و نگارش این پایان نامه مرهون
هدایت و راهنمایی های ایشان بوده است و شاکردی ایشان را افتخار فویش
می شمارم.

استاد گرانمایه سرکار خانم موسایی که با روی گشاده ضمن پذیرفتن مشاوره ی
این پژوهش، راهگشای اینجانب بوده اند.

واستاد ارجمند

جناب آقای دکتر هائری که زحمت مطالعه و داوری پایان نامه را تقبل نمودند
و در پر بار تر شدن این مجموعه، مرا یاری فرمودند.

فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه
کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان : سیر تحول قصیده از دوران مشروطه تا انقلاب اسلامی		
نویسنده / محقق : مهناز کهن		
مترجم : -		
استاد راهنما : دکتر محمود بشیری	استاد مشاور: دکتر معصومه موسایی	
استاد داور : دکتر محمد حسن حائری		
کتابنامه : دارد	واژه نامه : ندارد	
نوع پایان نامه : ☒ بنیادی : ☐ توسعه ای ☐ کاربردی ☐		
مقطع تحصیلی : کارشناسی ارشد	سال تحصیلی : ۸۶-۸۵	
محل تحصیل : تهران	نام دانشگاه : علامه طباطبائی	دانشکده : ادبیات فارسی و زبان های خارجی
تعداد صفحات : ۱۸۳	گروه آموزشی : زبان و ادبیات فارسی	
کلید واژه ها به زبان فارسی : قصیده ، انقلاب مشروطه ، انقلاب اسلامی ، سیر تحول		
کلید واژه ها به زبان انگلیسی :		
Qasida ,Mashrutiat Revolution , Islamic Revolution, Transition trend		

الف. موضوع و طرح مسئله (اهمیت موضوع و هدف):

سیر تحول قصیده از انقلاب مشروطه تا دوره کنونی در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است. اهمیت بررسی قصیده در این دوره، به علت وقوع انقلاب اسلامی در اواخر آن است که بی تردید این پدیده، به عنوان نقطه عطف توانسته تحول شگرفی در ساختار و محتوای قصیده ایجاد کند. در این پژوهش تحول در بخشهای گوناگون قصیده نیز نشان داده شده است و آن بخش از قصیده که در اثر تحولات زمان بیشتر دچار تغییر شده، مشخص گردیده است.

ب. مبانی نظری شامل مرور مختصری از منابع، چارچوب نظری و پرسشها و فرضیه ها:

فرضیه های این پژوهش عبارتند از: ۱- قالب قصیده از دوره مشروطه تا دوره معاصر نسبت به قصاید گذشته دچار تحول اساسی شده است. ۲- در دوره انقلاب اسلامی تحت تاثیر قصیده در دوره مشروطه و معاصر، تحولی جدی در قصاید دوره انقلاب اسلامی به وجود آمد.

منابعی که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته اند شامل دیوان قصیده سرایان دوره های مورد پژوهش، کتابهایی در زمینه سبک شناسی و انواع ادبی و تحول شعر فارسی و منابعی درباره زندگی نامه، اندیشه ها و دیدگاههای قصیده سرایان است.

پ. روش تحقیق شامل تعریف مفاهیم، روش تحقیق، جامعه مورد تحقیق، نمونه گیری و روشهای

نمونه گیری، ابزار اندازه گیری، نحوه اجرای آن، شیوه گردآوری و تجزیه و تحلیل داده ها:

روش تحقیق در این پژوهش کتابخانه ای بوده است. در این رساله کتابهای مرتبط با موضوع و قصاید شاعران قصیده سرای دوره مشروطه تا معاصر از جهات مختلف مورد بررسی قرار گرفت و نتیجه آن در تحقیق ذکر شد. در فصل های اول تا سوم تحقیق ویژگی های قصیده از ابتدای پیدایش تا دوره پیش از انقلاب مشروطه به طور اجمال بیان شد. در فصل چهارم قصیده در دوران مشروطه و معاصر از لحاظ تخیل، شکل، قالب، وزن و موسیقی بررسی گردید و همچنین نمونه هایی از قصیده سرایان معروف این دوره مورد تحلیل قرار گرفت.

در فصل پنجم نیز ضمن معرفی جنبه های محتوایی شعر انقلاب اسلامی شعرای این دوره و دوران دفاع مقدس معرفی گردیدند و نمونه اشعاری از آنها مورد تحلیل قرار گرفت.

ت. یافته های تحقیق:

پس از بررسی سیر تحول قصیده از مشروطه تا انقلاب اسلامی مشخص گردید که در دوران مشروطیت و عصر رضاخان، مضمون حکمی و اندرزی به قصاید افزوده شد. مضمون قصیده از مدح های اغراق آمیز بسیار فاصله گرفت و بیشتر به صورت بیان یک اعتقاد درآمد، یعنی شاعر قصیده را در تایید مرام و مسلک اعتقادی خود سرود. از نظر زبانی هم زبان قصیده غزل وار شده و شاعر در قصیده با زبانی نرم و لطیف، حالت عاشق و معشوق را بیان می کند. پس از انقلاب قصیده هم مانند دیگر انواع و قوالب شعری، از فضای انقلاب متأثر و از مضامین دینی و مذهبی برخوردار شد. در این دوره، نکته قابل توجه مربوط به وزن قصیده است که پس از گذشت سالهای دراز از عمرش، با کوتاه تر شدن مصرع ها و کم شدن تعداد هجاهایش شبیه وزن مثنوی سروده شد. همچنین زبان نرم، ساده، مردمی و لطیف، جای زبان فخیم، استوار و دشوار گذشته را گرفت.

این همه ، نشان دهنده حیات آرام قصیده است و در عین حال نشان می دهد که پس از این نرم قصیده دچار تحولاتی خواهد شد .

ث. نتیجه گیری و پیشنهادات :

امید است که دستاوردهای این تحقیق از این پس پژوهشگران تلاشگر در زمینه های ادبی را به بررسی سیر تحول قصیده در دیگر ادوار شعر فارسی و یا بررسی سیر تحول دیگر قالب های شعر فارسی در ادوار مهم تاریخ ادبیات رهنمون باشد.

کلید واژه ها به فارسی : قصیده ، انقلاب مشروطه ، انقلاب اسلامی ، سیر تحول .

کلید واژه ها به انگلیسی :

Qasida ,Mashrutiat Revolution , Islamic Revolution, Transition trend.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم بر اساس محلّوای پایان نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می نمایم.

نام استاد راهنما : محمدرضا میرزا
سمت علمی : دانشیار
نام دانشکده : ادبیات فارسی و زبانها خارجی

رئیس کتابخانه :

مقدمه

گستره کارکرد قصیده ، از دیر باز سبب شده است که تعداد بیشماری از شاعران برجسته ، در این قالب شعری طبع آزمائی کنند ، در طول تاریخ ادب فارسی مضامینی همچون شکوه و گلایه از دنیا ، وصف جوانی و عشق و شور و مستی ، بهار و پائیز و جلوه ها و مظاهر طبیعت مدح و مرثیه و هجو و مسائلی از قبیل عواطف و احساسات گوناگون بشری از نفرت و خشم گرفته تا عشق و محبت ، توصیف جنگلها ، قدرت نماینها ، مفاخره و مانند آن ، همه و همه در قصیده جلوه نموده اند. طولانی بودن و کثرت تعداد ابیات قصیده نسبت به دیگر قالبهای شعری کلاسیک مانند : غزل ، قطعه، دوبیتی و رباعی خود باعث شده که شاعر فضای مناسب تر و فرصت بیشتری برای رساندن پیام به مخاطب داشته باشد، از این رو این قالب شعری همواره توجه مخاطبان کثیر و نیز شاعران برجسته را به خود معطوف داشته است. لذا بررسی سیر تحولات آن ، چه در مسیر اوج و چه در مسیر زوال می تواند یکی از پر اهمیت ترین مسائل در میان بحثهای مربوط به قالبهای شعری ادبیات فارسی باشد. با توجه به این نکته کوشش شده است که در این پژوهش سیر تحول قصیده از دوران مشروطه تا انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار گیرد ، چرا که این دوره از تاریخ ادبیات فارسی بدلیل تحولات سیاسی - اجتماعی بسیار و تاثیر آن بر ادبیات ، از اهمیت به سزائی برخوردار است. برای انجام این پژوهش ، ابتدا کتابهایی در زمینه های قالبهای شعر فارسی ، سبک شناسی شعر ، تاریخ ادبیات، انواع ادبی ، تحولات شعر فارسی و ... مطالعه و فیش برداری شد. پس از تنظیم فصول یک تا سه بعنوان مقدمه و پیش زمینه برای ورود به بحث اصلی ، سیر تحول قصیده از دوران مشروطه تا انقلاب اسلامی ، بدین شیوه مورد بررسی قرار گرفت؛ پس از مطالعه به کتب سبک شناسی ، ادوار شعر فارسی ، تاریخ ادبیات این دوره و مجلات و مقالاتی که در

این راستا سودمند بودند، ویژگیهای کلی شعر مشروطه، معاصر و انقلاب بیان شد، و پس از آن تعدادی از شعرای برجسته این دوره ها از جمله: ملک الشعراى بهار، دهخدا، ایرج میرزا، اوستا، اخوان، سهیل محمودی، علی موسوی گرمارودی، فولادوند، حمید سبزواری، مشفق کاشانی و ... که بیشتر به قصیده توجه کرده بودند برگزیده شدند و قصاید آنها مطالعه گردید. سپس قصاید مهم آنها که تحولات بیشتری را از نظر محتوا، زبان، ساختار و وزن تجربه کرده بودند مورد پژوهش قرار گرفت.

نگارنده برای بررسی تحولات قصیده پژوهش حاضر را طبق فصل بندى ذیل تدوین نمود:

در فصل اول، ابتدا به تعريف قصیده، اجزای تشکیل دهنده آن و نیز معرفی انواع قصیده پرداخته شده است بررسی دقیق تحولات قصیده در دوره های مشروطه تا انقلاب، لزوم آشنائی با قصاید ادوار گذشته ادب فارسی را سبب می شود. به همین دلیل در فصل دوم و سوم ویژگیهای قصاید فارسی از آغاز تا پایان دوره بازگشت ادبی بیان شده است.

پس از بررسی اجمالی تحولات قصیده در دوره های گذشته، در فصل چهارم، نگارنده با بیان نمونه هائی از قصاید مهم دوران مشروطه و معاصر و ویژگیهای قصاید این دوران، تحولات قصیده را در این دوره زمانی به دست داده است.

سپس در فصل پنجم، قصاید مهم دوره انقلاب اسلامی و ویژگیهای آن بیان شده است و در پایان فصل نتیجه گیری کلی از این پژوهش ارائه شده است.

در این پایان نامه از سالهای ۱۲۸۵ ه. ش تا حدود ۱۳۰۴ ه. ش. به عنوان دوران مشروطه و از سالهای پس از آن تا پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به عنوان دوران

معاصر نام برده شده است. همچنین سالهای پس از انقلاب ۵۷، دوران انقلاب نامیده شده است.

نتایج به دست آمده در این پژوهش نشان می دهد، مضامینی نظیر مدح، هجو، وصف و مانند آن که در ادوار شعری پیش از مشروطه، از مضامین عمده قصاید بودند، در دورانی بحرانی انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی کاربرد چندانی نداشته اند و مضامین سیاسی، اجتماعی، مذهبی و... جایگزین آنها شده است.

همچنین قصاید این دو دوره از نظر زبان، تخیل و عواطف شاعرانه لطیف تر از گذشته هستند و می توان گفت به غزل شبیه شده اند. علاوه بر این در دوره انقلاب اسلامی، قصیده به لحاظ وزن و تعداد هجاها متحول شده و ساختاری شبیه به مثنوی یافته است.

امید است این پژوهش با وجود تمام کاستیهایش راهگشای مطالعات و بررسی های دیگر در زمینه تحولات دیگر قالبهای مهجور کلاسیک مانند دوبیتی، رباعی، مستزاد و... باشد.

در پایان برخود فرض می دانم از رهنمودها و گره گشائی های دلسوزانه و ارزشمند استاد گرانقدر خود جناب آقای دکتر بشیری که صبورانه در رفع کاستیهای این پژوهش مرا یاری دادند قدردانی و سپاسگزاری نمایم. همچنین از پیشنهادهای ارزنده استاد محترم مشاور سر کار خانم موسائی سپاسگزارم و توفیق روزافزون آن دو بزرگوار را از خداوند منان خواستارم.

مهناز کهن

تایستان ۸۶

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول : کلیات و تعاریف
۲	۱-۱ معنای قصیده (چکامه)
۲	۲-۱ ساختار و عناصر قصیده
۳	۱-۲-۱ مطلع
۳	۲-۲-۱ تشبیب ، تغزل
۴	۳-۲-۱ تخلص یا گریز
۴	۴-۲-۱ تنه یا مدح
۴	۵-۲-۱ دعا یا شریطه
۵-۷	۳-۱ اقسام قصاید فارسی
۸	پی نوشت‌های فصل ۱
۹	فصل دوم : بررسی قصاید فارسی از گذشته تا دوره بازگشت ادبی
۱۰	۱-۲ قصیده از آغاز تا حمله مفعول (سبک خراسانی)
۱۰	۱-۱-۲ قصیده در دوران طاهریان و صفاریان
۱۱	۲-۱-۲ قصیده در دوران سامانیان
۱۲	افکار و معانی شعر عصر سامانی
۱۴	ویژگیهای زبانی شعر عصر سامانی

- ۱۴ ویژگیهای ادبی شعر عصر سامانی
- ۱۵ ۳-۱-۲ قصیده در دوره غزنوی
- ۱۶ ویژگیهای فکری شعر دوره غزنوی
- ۱۶ ویژگیهای زبانی شعر دوره غزنوی
- ۱۷ ویژگیهای ادبی شعر دوره غزنوی
- ۱۸ ۴-۱-۲ قصیده سرایان معروف عصر غزنوی
- ۱۸ ۵-۱-۲ قصیده در دوره سلجوقیان
- ۱۹ ویژگیهای فکری شعر دوره سلجوقی
- ۲۰ ویژگیهای زبانی شعر دوره سلجوقی
- ۲۰ ویژگیهای ادبی شعر دوره سلجوقی
- ۲۱-۲۵ ۶-۱-۲ قصیده سرایان معروف عصر سلجوقی
- ۲۵ ۲-۲ قصیده از دوره مغول تا عصر صفوی (سبک عراقی)
- ۲۶ ۱-۲-۲ قصیده عصر مغول (قرن هفتم و هشتم)
- ۲۶-۲۹ ویژگیهای فکری شعر دوره مغول
- ۲۹ ویژگیهای زبانی شعر دوره مغول
- ۲۹ ویژگیهای ادبی شعر دوره مغول
- ۳۰ ۲-۲-۲ شعر در عصر تیموریان (قرن نهم)
- ۳۰ ویژگیهای فکری شعر عصر تیموری
- ۳۱ ویژگیهای زبانی شعر عصر تیموری
- ۳۱ ویژگیهای ادبی شعر عصر تیموری

۳۲	قصیده در دوران تیموریان	۳-۲-۲
۳۲	وضع شعر در سبک هندی و بعد از آن	۳-۲
۳۳	سبک هندی در قرن یازدهم و دوازدهم	۱-۳-۲
۳۴	ویژگیهای فکری شعر سبک هندی	
۳۴	ویژگیهای زبانی شعر سبک هندی	
۳۵	ویژگیهای ادبی شعر سبک هندی	
۳۵	قصیده در سبک هندی و عصر صفوی	۲-۳-۲
۳۷-۴۱	پی نوشتهای فصل دوم	
۴۲	قصیده در دوره بازگشت ادبی	فصل سوم
۴۳	دوره بازگشت ادبی	۱-۳
۴۳-۴۴	عامل اجتماعی رواج قصیده در عهد قاجار	۱-۱-۳
۴۴	عامل ادبی رواج قصیده در عهد قاجار	۲-۱-۳
۴۵-۴۸	دو دوره مهم شعر بازگشت ادبی	۳-۱-۳
۴۸	ویژگیهای شعر دوره بازگشت	۲-۳
۴۸	ویژگیهای فکری شعر بازگشت	۱-۲-۳
۴۸-۵۰	ویژگیهای زبانی شعر بازگشت	۲-۲-۳
۵۰	ویژگیهای ادبی شعر بازگشت	۳-۲-۳
۵۰	قصیده در عهد بازگشت	۳-۳
۵۱	ارزیابی اجمالی شعر این دوره	۴-۳

۵۲	قصیده سرایان عصر بازگشت ادبی	۵-۳
۵۲	فتحعلی خان صبا	
۵۳	وصال شیرازی	
۵۳	میرزا ابوالقاسم قائم مقام	
۵۴	محمود خان ملک الشعرا	
۵۵	سروش اصفهانی	
۵۶	فتح الله خان شیبانی	
۵۷-۵۸	قائمی شیرازی	
۵۹-۶۱	پی نوشت‌های فصل سوم	
۶۲	فصل چهارم قصیده در دوره مشروطه و معاصر	
۶۳-۶۵	ادبیات دوره مشروطه و معاصر	۱-۴
۶۵-۶۷	اندیشه و تفکر در شعر مشروطه	۱-۱-۴
۶۸-۷۰	اندیشه و تفکر در شعر معاصر	۲-۱-۴
۷۰	زبان شعر مشروطه	۳-۱-۴
۷۱	زبان شعر معاصر	۴-۱-۴
۷۱	تخیل در شعر مشروطه	۵-۱-۴
۷۲	تخیل در شعر معاصر	۶-۱-۴
۷۲	شکل و قالب شعر مشروطه	۷-۱-۴
۷۳	شکل و قالب شعر معاصر	۸-۱-۴
۷۳	وزن و موسیقی در شعر مشروطه	۹-۱-۴

۷۴	وزن و موسیقی در شعر معاصر	۱۰-۱-۴
۷۵	قصیده سرایان معروف عصر مشروطه	۲-۴
۷۵-۸۶	ملک الشعراء بهار	
۸۶-۹۰	ایرج میرزا	
۹۰-۹۸	ادیب الممالک فراهانی	
۹۸-۱۰۳	سید احمد ادیب پیشاوری	
۱۰۳-۱۰۸	دهخدا	
۱۰۸	قصیده سرایان معروف دوره معاصر	۳-۴
۱۰۸-۱۱۲	مهرداد اوستا	
۱۱۲-۱۱۷	امیری فیروز کوهی	
۱۱۷-۱۲۲	مهدی اخوان ثالث	
۱۲۲-۱۲۵	مهدی حمیدی شیرازی	
۱۲۵-۱۲۸	ویژگیهای قصاید در دوره مشروطه و معاصر	۴-۴
۱۲۹-۱۳۳	پی نوشتهای فصل چهارم	
۱۳۴	فصل پنجم قصیده در دوره انقلاب اسلامی	
۱۳۵	شعر دوره انقلاب اسلامی	۱-۵
۱۳۵	جنبه های محتوایی شعر انقلاب اسلامی	۱-۱-۵
۱۳۶-۱۳۸	جنبه های صوری شعر انقلاب اسلامی	۲-۱-۵
۱۳۸	شعرای دوره انقلاب	۲-۵
۱۳۹-۱۴۲	دکتر مظاهر مصفا	۱-۲-۵

۱۴۲-۱۴۴	۲-۲-۵ دکتر نورانی وصال شیرازی
۱۴۴-۱۴۶	۳-۲-۵ حمید سبزواری
۱۴۷-۱۵۱	۴-۲-۵ علی موسوی گرمارودی
۱۵۱-۱۵۴	۵-۲-۵ سهیل محمودی
۱۵۵-۱۵۶	۶-۲-۵ عزت الله فولادوند
۱۵۶-۱۵۸	۳-۵ شعر و شاعران دفاع مقدس
۱۵۸-۱۶۱	۱-۳-۵ حمید سبزواری
۱۶۱-۱۶۴	۲-۳-۵ محمود شاهرخی
۱۶۴-۱۶۷	۳-۳-۵ مشفق کاشانی
۱۶۷-۱۷۰	۴-۳-۵ محمود گلشن کردستانی
۱۷۰-۱۷۲	۵-۳-۵ سیمین دخت وحیدی
۱۷۲-۱۷۳	۶-۳-۵ سپیده کاشانی
۱۷۳-۱۷۶	۴-۵ ویژگیهای قصاید دوره انقلاب اسلامی
۱۷۶-۱۷۷	۵-۵ نتیجه گیری
۱۷۸-۱۷۹	پی نوشتهای فصل پنجم
۱۸۰-۱۸۹	فهرست منابع و مآخذ

فصل اول :

کلیات و تعاریف

۱-۱- معنای قصیده (چکامه)

قصیده در لغت یعنی مقصود و قصد شده و مشتق از ریشه قصد است. « فعلی است به معنی مفعول و های آن های تخصیص اسم است.^۱» و چون شاعر در سرودن آن قصد معینی که عمدتاً مدح است داشته، آن را قصیده نامیده اند. کلمه قصیده مفرد است و جمع آن «قصید» یا «قصائد» است.

در اصطلاح به شعری قصیده می گویند که با بیتی مصرع آغاز می شود و دارای یک وزن و قافیه است. موضوع آن عمدتاً مدح و تهنیت یا شکر و شکایت و فخر و تعزیت و مسائل اخلاقی است. تعداد ابیات آن «معمولاً بین ۳۰ و ۵۰ بیت است و گاهی از این حد بیشتر و کمتر هم می شود، پیداست فزونی یا کمی تعداد ابیات بستگی به موضوع قصیده و اقتضای حال و مقام و توانایی گوینده و بخصوص حروف قافیه دارد.^۲» قصیده اولین نوع شعری در ادبیات فارسی است که بعد از اسلام (و در پی ارتباط ایرانیان با اعراب) به تقلید از شعر عربی بوجود آمده است. «شاعران دوره های نخستین از قبیل رودکی و عنصری قصیده را در همه ابعاد از شعر عربی تقلید کردند و سپس شاعران ادوار بعد، از قبیل معزی قصاید شاعران ادوار نخستین را سرمشق خود قرار دادند. اما بعدها در جزئیات بین قصیده فارسی و عربی افتراق حاصل می شود. شعر فارسی کلاً به طرف درون گرایی و وصف معشوق پنهانی و درونی می رود، حال آن که شعر عرب بیشتر برون گرا و توصیفی بجا می ماند.^۳»

۱-۲- ساختار و عناصر قصیده

ساختار قصیده متشکل از چند عنصر است که این عناصر در تمام قصاید وجود دارند.

اجزای قصیده عبارتند از: مطلع، تشبیب، تخلص، تنه یا مدح و دعا یا شریطه. در ذیل تعریفی

۱-۲-۱- مطلع:

بیت اول قصیده را «مطلع» گویند. حروف قافیه در هر دو مصراع باید با هم متناسب باشند. مطلع قصیده باید مصرع و از لحاظ استحکام لفظ و معنا و رسایی و زیبایی از دیگر ابیات قصیده برتر باشد، چون سخن با آن آغاز می شود و این بیت است که می تواند خواننده را به خواندن شعر ترغیب کند.

گاهی در یک قصیده می توان یک یا چند مطلع و به عبارتی بیت مصرع یافت. شاعر نمی تواند قافیه را بیش از یک بار در قصیده تکرار کند. طبعاً قصاید طولانی نیاز به استفاده های مکرر از یک قافیه داشت. لذا شاعر مطلع مصرع دیگری می سرود تا بعد از آوردن آن بتواند از قافیه های قبلی استفاده کند. گاهی شاعر این کار را برای تنوع در شعر یا رفع خستگی از خواننده انجام می داد و گاهی با این کار از مطلبی به مطلب دیگر منتقل می شد. «تجدید مطلع، خاص قصاید فارسی است و در ابیات عربی مرسوم نیست. تجدید مطلع مخصوصاً در خاقانی فراوان است»⁴.

۱-۲-۲- تشبیب، تغزل:

«تشبیب در لغت به معنی یاد جوانی کردن و احوال ایام جوانی را نمودن و شادمانی و عشق ورزی است»⁵ و «به معنی امثله و مناسیر و مکتوبات هم آمده است»⁶. اما در اصطلاح به مقدمه ای گفته می شود که در آغاز قصیده آورده می شود و شاعر پیش از پرداختن به موضوع اصلی قصیده که غالباً مدح است آن را ایراد می کند. اگر این مقدمه درباره موضوعات عاشقانه و وصف نشاط و طرب و مجالس باده نوشی و سماع باشد به آن «تغزل» یا «نسیب» می گویند. و اگر وصف مناظر طبیعت یا شکایت و مفاخره و اخلاق و

مثل و این قبیل موضوعات باشد آن را «تشبیب» گویند. این مقدمه که حدود ۵ تا ۱۵ بیت است و حتی گاهی به ۳۰ و ۴۰ بیت هم می‌رسد، غالباً برای ترغیب مخاطب به خواندن یا شنیدن قصیده است. این رکن از قصیده نیز به تبعیت از شعر شعرای عرب در قصاید فارسی راه یافت و به تدریج مرسوم شد.

۱-۲-۳- تخلص یا گریز:

«تخلص» در لغت یعنی خروج و در اصطلاح آن است که شاعر به واسطه یکی دو بیت، خیلی ماهرانه از مقدمه قصیده به تنه اصلی قصیده منتقل شود. در واقع گریز زدن از تشبیب به تنه قصیده است. این گریز باید آن قدر ماهرانه و ظریف باشد که شنونده، ابیات بعد از آن را کاملاً مرتبط با تشبیب قصیده بداند و متوجه انحراف موضوع نشود. هر گاه این اتصال بواسطه ابیاتی بلند و لطیف و زیبا باشد شعر دارای صنعت «حسن تخلص» خواهد بود.

۱-۲-۴- تنه یا مدح:

«تنه قصیده یا قسمت اصلی آن مدح است. شاعر در این قسمت به مدح ممدوح می‌پردازد و با اغراق، او را به صورت یک قهرمان حماسی و موجودی ما فوق طبیعی که اعمال محیر العقولی انجام داده است توصیف می‌کند.^۷»

۱-۲-۵- دعا یا شریطه و تأیید:

تأیید به معنی «جاودانه کردن» است و در اصطلاح، شعری دعایی است که متضمن عمر ابدی خواستن برای ممدوح است و در پایان قصیده ذکر می‌شود. شریطه در لغت به معنی «شرط و پیمان گرفتن چیزی» است. اما در اصطلاح دعای پایان قصیده است که